

Glimtar från en gången tids Lysekil

Ur boken Kvinnor Präster Torpare Bönder

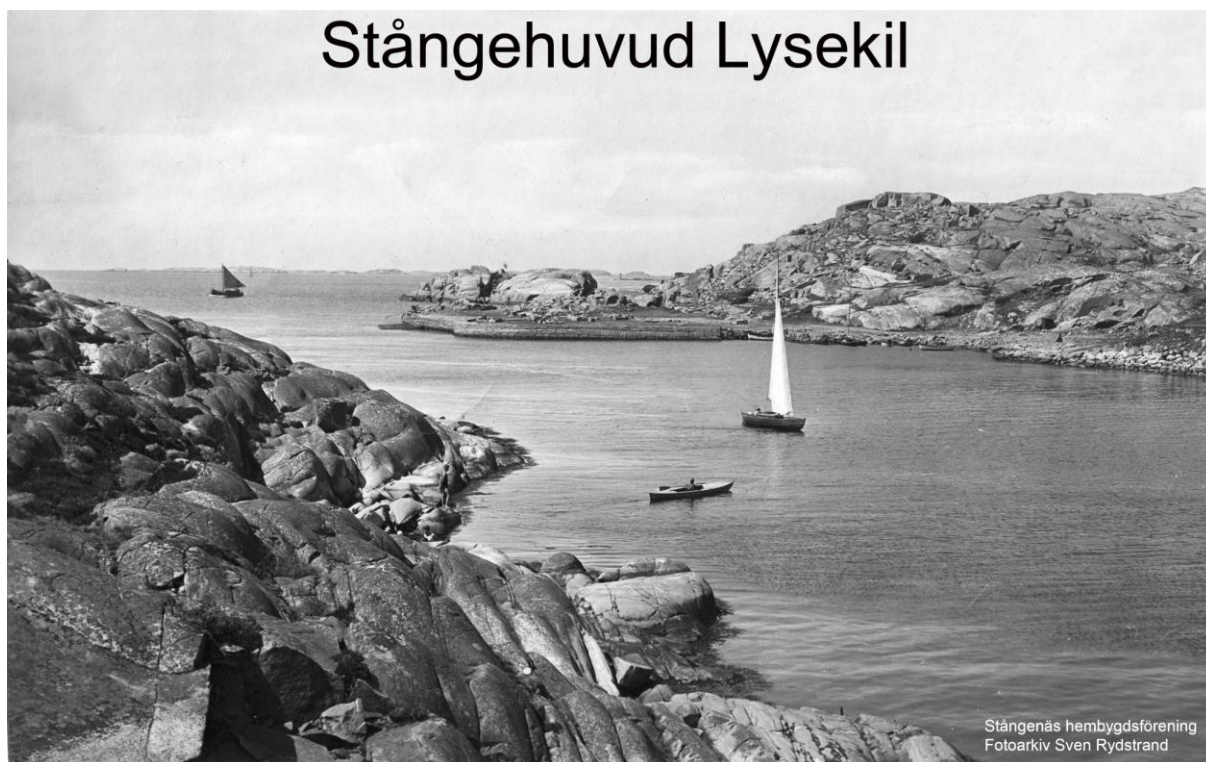
Utgiven 1962 av Sven Rydstrand

Under 1500-talet var Lysekil ett fiskeläge och kallades för Stang eller Stangen. Vi får bevis härpå i biskop Jens Nilsons reseuppteckningar år 1594, varur här ett litet utdrag göres, översatt till svenska:

"Stangen är en lång udde av Stångenäs, som skjuter ut i sydost från Lyse kyrka en halv sjöväg, och ifrån Finsbo i sydväst sträcker den sig, och står Stangs kyrka, en liten träkyrka, ytterst på Stången. Där haver varit fiskeläge."

Benämningen Stangen har vi ännu kvar i ortnamnet Stångehuvud, som ligger strax utanför Lysekil. Det är dock möjligt, att namnet Stangen på detta fiskeläge inte var riktigt officiellt utan endast en mera folklig benämning.

År 1746 skriver prosten Johannes Oedman följande om Lysekil i sin bok "Chorographia Bahusiensis":

"Jag förfogar mig alltså till Lysekils kapell, såsom en udde, stång eller näs beläget ytterst på Stångenäs kile, varpå ännu står en stång, de sjöfarande till upplysning, varom i början förbemäلت är."

(Denna början har följande lydelse: *"Detta pastorat (Bro gäll) består av ett helt härad, Stångenäs, på norska Stanngenäs kallat, i Sunnerviken beläget, havandes häradet Stångenäs utan tvivel fått sitt namn i förstone av själva landets eller ortens beskaffenhet, ty det ligger*

som en lång stång eller såsom ett näs, det är udde, som så kallas av de norske men på latin "isthmus seu Peninsula" emellan de tvenne fjordar Gullmaren och Åby, vid vilkens ända mot havet, de seglande till rättelse är en stång upprest på Stångehuvud eller Lysekils udde, som fordom kallades Stången, havandes i sitt sigill tvenne långer, efter där jämte kalkskutor äro åtskillige fiskeskutor att fiska långer med utlagda krokas på långa starka snören till några hundrade famnar, två alnar emellan var krok.")

"Denna lilla träkyrka, som fordom för 200 år tillbaka stått på Saltö och av fiskare uppbyggd men sen flyttad hit, är rödfärgad och eljest väl försedd såväl utan som innan med altaretavla och predikestol, dock av ringa arbete, är på strandsittares egen bekostnad i deras välmakt så uppbyggd, som hon nu är med tegeltak och en liten klocka i ett rödfärgat torn av trä, helst innevånarna, som tillförne i min ungdom för 40 år sedan hade 16 skutor, dels kälke- dels fiskeskutor, särdeles den hederlige prästevännen Peder Nilsson, vilken utan liten eller ringa vedergällning, alltid tog väl emot sina präster, så ofta de där predikade, men nu äro medelst handelns och fiskeriets ringa näring mast utfattiga och kunde knappt hålla kyrkan vid makt, som eljest inga inkomster har, om sjöfarande icke skickade föräringar till kyrkans understöd, utom vad herrskaperna, särdeles på Wese, som av Kronan köpt skatterättigheten över Lysekil, kunna hjälpa till denna kyrkas reparation.

I stället för tionde så ger denna lilla församling ändå till sin präst icke allenast trenne offerdagar utan ock 36 daler silvermynt årligen samt var man en långa av den fångade fisken, dock den största och bästa, som finns, vilka kallas Präste-Långer. Dock har prästen så mycket arbete vid denna kyrkan som vid någon av de andra kyrkorna, utom den faran han måste i storm sväva uti både hem och bort, emedan han alltid måste fara till sjöss från Lyse. Under resan till Lysekil hände det sig i Herr Owe Tegnér's tid år 1701, att i Brofjorden vid Håskärr mot Hammarviks land var genom storm och därpå strax utfallet vatten, en stor valfisk inkommen, som mitt i farvattnet stannat, vilken blev före gudstjänsten, fast den dymedelst drogs sent ut, väl belagder och efter gudstjänsten i land dragen och tagen."

År 1749 skriver provinsialskefvern C. F. Qvistberg i ett handskrivet manuskript, betitlat "Topographiae Bahusiensis", som förvaras i Kungl. Biblioteket i Stockholm, följande om Lysekil:

"Skärgård äger detta härad ej mer än Lysekil, som är kronoskatte och fordom säges ha varit i mantal, nu ett fiskeläger, Wese herrgård tillhörigt, samt Stora Kornö, som är av samma beskaffenhet men äges och bebos av fem fiskare. På Lysekil är 700 bolager, och berättas där fordom varit från 16 till 20 fiskeskutor, i stället för att nu ej finnas öfver 7 till 8 stycken. En del av de fiskare, som i den goda tiden fått sitta i vassen och skära pipor, äro nu mycket förmögna, andra åter helt fattiga, som vid arvskiten ses. Folket är mycket arbetsamt och flitigt samt om sig på alla sätt. Med sina skutor löpa de mellan deras ande-tider till Norge efter kalk, den de föra till Göteborg och försälja mot 24 öre eller en daler silvermynt för tunnan. På Stora Kornö finnas inga skutor utan allenast vadbåtar".

Den 25 januari år 1776 förrättades bouppteckning på Åkerbräcken i Lysekil hos kyrkovaktaren Nils Olsson. Dennes hustru, Martha Hansdotter, hade nämligen avlidit på hösten år 1775. Med ledning av denna bouppteckning får vi en bild av hur fiskarebefolkningen hade det i den tidens Lysekil, som då endast var ett litet fiskeläge med c:a hundra stugor.

Enligt bouppteckningen bodde denne kyrkovaktare och hans hustru på ett litet torpställe i Åkerbräckan. Familjen bestod dessutom av en dotter och två söner. Vid moderns frånfälle var de båda sönerna myndiga, under det att dottern var minderårig. Kyrkovaktaren hade en liten stuga, som inte blott innehöll en bostad om ett rum och kök utan också var försedd med lada och loge samt fähus med plats för ett par kor. Det hela var alltså sammanbyggt till en enda länga, en inte så ovanlig hustyp på den tiden.

Ännu finns åtskilliga idyller kvar från äldre tiders Lysekil i "Gamla stan" med dess små hus och trånga gator.

Hur jorden på torpet kunde skötas ordentligt, är en gåta för oss, då vi erfar hur få och dåliga redskap, som fanns på stället. Jordbruksredskapen bestod nämligen endast av en gammal träharv. Den var visserligen försedd med järntinnar, men likväl blev den inte åsatt högre värde än en riksdaler. Dessutom fanns ett kärrede med järnlänkar, tre stycken yxor och en järnstör

Hela detta hus är i bouppteckningen värderat till endast tjugo riksdaler, varför man kan antaga att det var gammalt eller i varje fall av dålig beskaffenhet. Strax intill stod en gammal och förfallen strömbäckekvarn, som också tillhörde kyrkovaktaren. Den blev taxerad till endast sexton riksdaler.

På torpet föddes en ko och några får. Vid tiden för bouppteckningen fanns dessutom en kviga, som var ett år gammal och då blev värderad till åtta riksdaler. Kon, som var åtta år gammal, ansågs ha ett värde av tjugo riksdaler. Fåren däremot taxerades inte upp högre än till två riksdaler pr styck.

Några värdefullare saker av metall har det tydligen inte funnits i det synbarligen rätt fattiga hemmet. Det dyrbaraste synes ha varit en förlovningsring av silver och en gammal tennskål. Båda dessa föremål ansågs dock inte stå högre i värde än två riksdaler pr styck.

samt två ljungskäror och tre stycken kornskäror. Tydligt måste man använda ljung som kreatursfoder. Till utrustningen i ladugården hörde en spade och en skyffel, men det var också allt.

Det synes som om denne kyrkovaktare förenade tre yrken. Förutom sitt jordbruk och kyrkovaktaresysslan, ägnade han sig nämligen också åt fiske. Han ägde sålunda en gammal robåt med storsegel samt en hel del fiskeredskap. I bouppteckningen uppräknas bl. a. fyra stycken bottendörjar och fyra makrillmetar. Där nämnes också fyra stycken fiskeknivar. Dessutom fanns det fiskefjårdingar och fiskeåttingar av trä för fiskens tillvaratagande. En handkärva och en betsmän kom väl till användning vid försäljning av den fångade fisken.

Men några rikedomar samlade i alla fall inte fiskaren- kyrko-vaktaren varken ur jorden eller havet. Ty fattigt och enkelt måste det ha varit i hans lilla stuga. Man får en föreställning därom, då man ser av bouppteckningen hur smått det är ifråga om möblerna. Det fanns nämligen endast ett litet bord med skåp samt fem stycken ekebockar. Och det fanns två stycken bockar av annat träslag. Dessa bockar har väl använts för att sitta på. Dessutom hade man i huset fem stycken s.k. "skalmbockar".

Några soffor eller sängar fanns det sålunda inte alls, och med sängkläderna var det ganska skralt. Det uppräknas nämligen blott en enda sängdyna, fylld med rörtopp, samt en fjäderputa och fyra små stråputor. Inga filter eller täcken fanns i huset. Däremot uppräknas bland sängkläderna en grå vadmalsskappa, en skinnpäl och ett berett fårskinn. Detta hade man sålunda och bredde på sig, då det var kallt.

Under beteckningen "träbråte" uppräknas en mängd husgerådsartiklar. Nästan alla slags kärl var gjorda av trä. Låt oss välja något ur högen. Där fanns t.ex. en vattenspann, flera drickesfjårdingar, flera mjölketråg, flera sillingebunkar för mjölken, en hackebock, ett betsmän, en hjulspinnerock, flera kärnor och mjölkbyttor, knäppetinor, trästop, mangelfjöl med kavle, flera ullkardor, flera eke- och furukistor samt en väv av bok med tillbehör. Vad folket lyste sig med i stugan, får man veta, då det meddelas att kyrkovaktaren av bonden Christoffer i Vintveten, Bro socken, för begravningen till hustrun hade inköpt femtio stycken barrstickor för tolv skillingar.

Att det gick nyktert till vid begravningen, kan man antaga, ty det upplyses att änkemannen endast inköpte en enda potta (= snött en liter) brännvin, och den kostade inte mera än en riksdaler. Däremot kan man gissa att det bjöds på desto mera öl, ty den gode Nils hade också inköpt en sätting malt. Han hade gott om drickesfjårdingar och drickesåttingar för ölet. Dessutom hade han ett hollands drickeskrus, två drickesbrickor och åtta stycken buteljer.

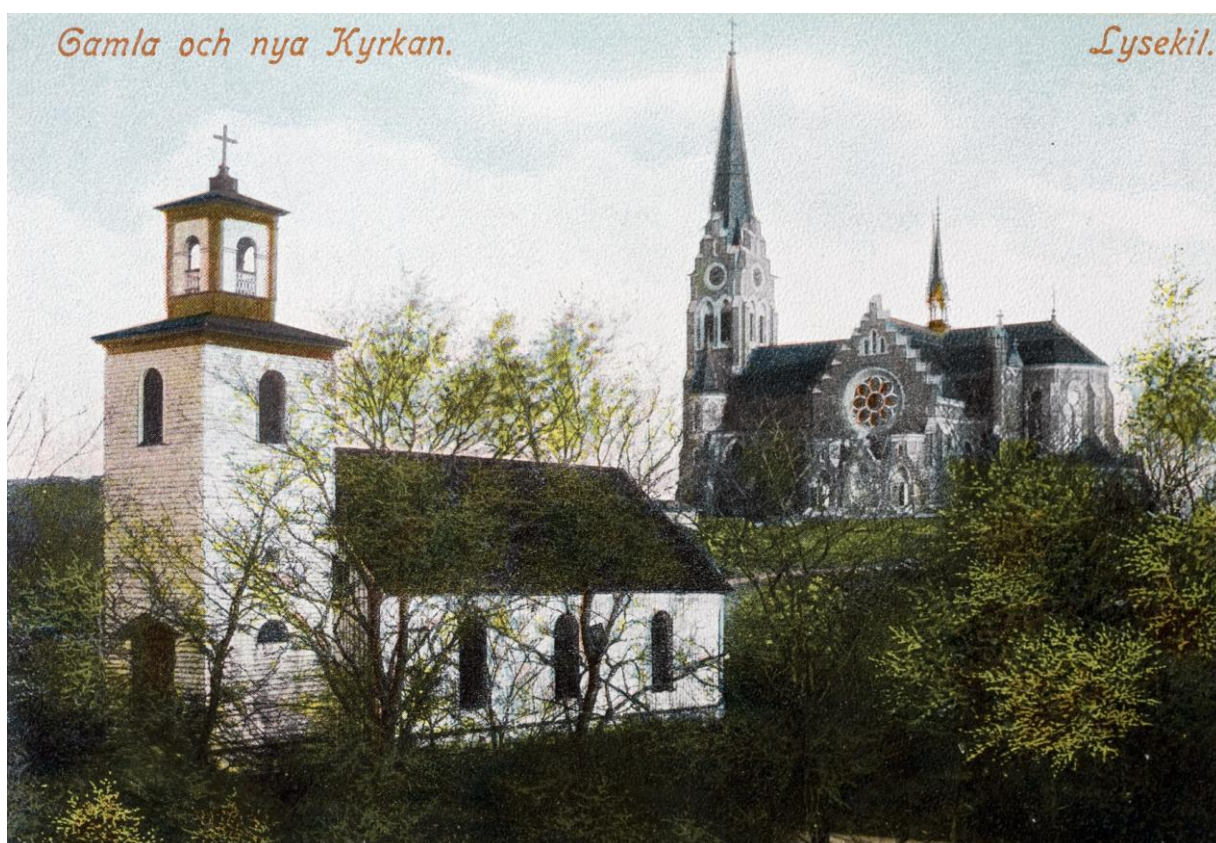
Bland övriga utgifter i samband med begravningen kan nämnas, att kyrkoherden i Bro, fältprosten Dahlin, som tydligt förrättade jordfästningen, skulle i ersättning därför ha fyra riksdaler. Likkistan kostade däremot inte mera än två riksdaler.

Till sist kan antecknas, att det i huset inte fanns några böcker mera än en enda psalmbok, som blev värderad till tjugofyra skillingar.

Den 4 februari 1798 invigde prostén och kyrkoherden i Tanum, Gomer Brunius, en ny kyrka i Lysekils fiskeläge. Invigningstalet trycktes samma år hos Samuel Norberg i Göteborg på begäran av några intresserade lysekilsbor, främst skepparna Anders H:son Nästegård och Nils G:son Sandberg. I sitt företal till det lilla häftet skriver prostén Brunius bl. a. följande:

"Till nämnda (Lysekils) församlings lov bör icke förtigas, att den, bestående av allenast 100:de matlag, har av egna medel uppfört en kyrka, väl av trä, men så rymlig, så varaktig, så prydd, att dess kostnad, änskönt mycket återstår, stigit mot 4 000 riksdaler specie.

Den som känner människan, vet huru hon med sina tankar, sitt hjärta, hänger vid det jordiska goda, huru hon för att erhålla det, för att öka det, aktar inga mödor, trotsar alla faror och rädes icke för havet i sin yra. Den som vet det, skall så mycket mera beundra denna lilla församlings nit, frikostighet, känna förnöjelse därav i sitt bröst och önska den all slags lycksalighet."

Den kyrka, som då invigdes i Lysekil, står numera sedan början av 1900-talet på ön Malmön, dit den blev försåld, sedan lysekilsborna hade byggt sitt ståtliga granittempel.

År 1822 nedskriver prosten och kyrkoherden i Bro, magistrern Olof Adolf Kamp, följande uppgifter om Lysekil, som då ännu hörde till Bro pastorat:

"Lysekils kapellkyrka är, efter behörigen gillad ritning, av trä nybyggd år 1797 och invigdes 1798. Hon ligger vid sjön, är 42 alnar lång, 17 dito bred och 13 dito hög invändes, och alltså större än för denna församling behövdes, i förhoppning om en utvidgad skärgårdsrörelse. Den i Göteborgs tyska kyrka förr varande predikstolen och altartavlan, köpt av församlingen, är här uppsatt. Annars är kyrkan prydd med tvenne kristall ljuskronor och en förgylld modern siffertavla.

Kyrktornet, vid samma tid nybyggt vid kyrkans västra gavel, nedföll år 1817 genom en orkan. Dock blevo dess tvenne klockor oskadde. Nu äro de uti en upprest klockstapel på kyrkogården. På den större av dessa finnes denna ingjutning: "Gud till ära och Lysekils

församling till tjänst är denna klocka gjuten, då Andreas Bornander var kyrkoherde och Simon Börjesson kyrkovärd." På den mindre åter är intet ingjutet.

Inga märkvärdiga gravstenar eller minnesmärken äro här, icke heller orgelverk.

Kyrkans silver äro en förgylld kalk, tämligen stor, en patén, även förgylld, och till socknebuds förrättning en liten kalk och patén, förgyllde, samt en sexkantig flaska av silver, invändes förgylld.

Kapellkyrkan äger inga andra inträden än frivilliga gåvor av församlingens ledamöter samt av sjöfarande, som för nödig hamn under stormar dit inkomma.

Fattiga, som uti kapellet finnas, äro så många för närvarande, att de ej av församlingen ensam kunna vårdas, utan sedan de blivit bestämda, få de, med visst märke försedda, en gång årligen uppbära i pastoratets socknar viss mått spannemål av hemmanet till understöd.

Barnaundervisningen sker här vissa tider vart år genom en av socknarnas barnlärare."